

УДК 338.43:633.791

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО КЛАСТЕРА В ГАЛУЗІ ХМЕЛЯРСТВА

В. Ткачук, д. е. н.

Житомирський національний агроекологічний університет

Ткачук В. Формування регіонального кластера в галузі хмелярства

У статті розкрито умови формування регіонального кластера в галузі хмелярства. Комплексним вирішенням завдання інноваційного розвитку хмелярства може слугувати формування й розвиток регіональної кластерної політики. Організація співпраці між товаровиробниками хмелю та кінцевими споживачами в рамках кластера сприятиме налагодженню прямих каналів збуту продукції.

Ключові слова: формування, кластер, стратегія, хмелярство.

Tkachuk V. The regional cluster formation in hop growing branch

The conditions of formation of regional cluster in hop growing are revealed in the article. Comprehensive solution to the problem of innovation development of hop growing can serve as the formation and development of regional cluster policy. Organization of cooperation between producers and consumers of hops will facilitate direct sale channels.

Key words: formation, cluster, strategy, hop growing.

Ткачук В. Формирование регионального кластера в отрасли хмелеводства

В статье раскрыты условия формирования регионального кластера в отрасли хмелеводства. Комплексным решением задачи инновационного развития хмелеводства может служить формирование и развитие региональной кластерной политики. Организация сотрудничества между товаропроизводителями хмеля и конечными потребителями в рамках кластера способствует налаживанию прямых каналов сбыта продукции.

Ключевые слова: формирование, кластер, стратегия, хмелеводство.

Постановка проблеми. Ефективність функціонування підприємств аграрного сектору економіки значною мірою залежить від їх участі у процесі кластеризації суб'єктів агропродовольчого виробництва. Незважаючи на те, що сучасний кластерний підхід на рівні регіонів знаходить практичну реалізацію у вітчизняній аграрній економіці, поки що існують проблеми, які стримують подальше нарощування виробництва продукції. За високого рівня державної підтримки такі процеси спостерігаються в галузі хмелярства. Тому процес кластеризації в аграрному секторі економіки потребує подальших прикладних досліджень, що формує зміст актуальної для науки і практики проблеми, яка потребує свого вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окресленої проблеми присвячені роботи багатьох науковців. Великий внесок у дослідження

регіональної кластеризації зробили свого часу А. Маршалл, Е. Дахмен, Л. Метсон, М. Портер, П. Фішер, А. Корнетт, Я. Хансен, Я. Едвард, Дж. Даннінг, Дж. Ліотард. Серед вітчизняних авторів, які вивчають кластеризацію як економічну категорію та економічне явище, доцільно відзначити таких, як В.М. Геєць, А.Е. Воронкова, М.П. Войнаренко, О.В. Мороз, Н.П. Карачина, Г.В. Черевко, Е.І. Ходаківський, Т.М. Халімон та ін. У їхніх працях висвітлено результати наукових досліджень, згідно з якими кластеризація розглядається з позиції ефективного використання ресурсного потенціалу в регіоні як спосіб просторової та економічної організації виробництва та взаємодії між суб'єктами економічних взаємовідносин з метою підвищення ефективності цього виробництва у всіх можливих його аспектах, у тому числі і як засіб впливу на соціальний, економічний та екологічний розвиток сільських територій,

на яких ці кластери утворюються і функціонують.

Проте безпосередньо у хмелярстві відчутних зрушень у напрямі кластеризації цієї галузі на практиці поки що не спостерігається, рівно як і в наукових публікаціях на зазначену тематику, що створює достатньо широке поле для подальших наукових досліджень і пошуку шляхів розвитку кластеризації у хмелярстві.

Постановка завдання. Завданням статті є висвітлення основних результатів дослідження шляхів і можливостей формування умов для ефективного організаційного розвитку процесу кластеризації в галузі хмелярства з метою підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільських територій та розміщення на них підприємств.

Виклад основного матеріалу. Історично склалося так, що основним регіоном вирощування хмелю в Україні є Житомирщина, де сконцентровано понад 60% площ хмеленасаджень. Тому виникає необхідність у теоретичному і практичному обґрунтуванні механізму організації кластерів у сфері агропромислового виробництва, і особливо в галузі хмелярства. Незважаючи на значні обсяги державної підтримки, вітчизняна хмелярська продукція не має ринків збуту. Так, станом на 01.01.2012 р. у Житомирській області не реалізовано 550 т хмелю, що становить 71,4% валового збору хмелярської продукції за 2011 р. в цілому в Україні. Зарубіжні виробники хмелю фактично “захопили” ринок України і цим позбавили вітчизняне хмелярство можливості подальшого існування та розвитку. Але при цьому ВАТ “Оболонь” використовує понад 50% хмелю українського походження, водночас експортує свою продукцію до 35 країн світу, що підтверджує високу якість національного продукту з використанням українського хмелю [1, с. 58-68]. Тому основна причина застійних явищ у вітчизняному хмелярстві та зниженні його ефективності – відсутність сформованих товарних партій хмелю, що вимагає консолідації партій хмелепродукції з метою організації її збуту.

Отже, важливим напрямом активізації розвитку хмелярства в регіоні є консолідація потенціалу хмелярів у єдину структуру, яка гарантувала б відповідну якість продукції

тощо. Такою структурою, на нашу думку, яка ґрунтується на результатах аналізу сучасного зарубіжного досвіду, має стати хмелярський кластер.

У рамках реалізації поставленої мети основні завдання з реалізації проекту зі створення хмелярського кластера повинні бути такі:

1. Формування умов для ефективного організаційного розвитку кластера, які передбачають розробку стратегії кластера, що забезпечує подолання “вузьких місць” та обмежень, які зумовлюють зниження конкурентоспроможності продукції у рамках ланцюга виробництва доданої вартості, а також сприяють посиленню конкурентних переваг учасників кластера.

2. Забезпечення ефективної підтримки кластерних проектів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності учасників з урахуванням пріоритетів розвитку кластера через:

- підтримку розвитку і залучення до складу кластера малого і середнього інноваційного підприємництва;
- реалізацію кадрової політики, включаючи підвищення ефективності системи професійної освіти, сприяння розвитку співпраці між підприємствами і навчально-освітніми закладами;
- сприяння маркетингу продукції (товарів, послуг), що виробляються підприємствами-учасниками кластера за рахунок просування бренду кластера і території утворення;
- сприяння виходу підприємств кластера на зовнішні ринки;
- розвиток логістичної інфраструктури.

3. Забезпечення ефективної методичної та інформаційно-консультативної підтримки реалізації проекту формування кластера на регіональному рівні. Забезпечення координації діяльності державних органів виконавчої влади регіону та органів

місцевого самоуправління, асоціацій сільськогосподарських товаровиробників з реалізації кластерної ініціативи.

З урахуванням умов формування кластера рекомендується відповідна структура агропромислового кластера (див. рис.). Кластер з виробництва та переробки хмелю повинен містити у своєму складі товаровиробників хмелю і продуктів його переробки, організації, які представляють сферу освіти, науки, органи державного управління, пивоварні підприємства, компанії інфраструктури тощо [2, с. 4-14].

Вони взаємодіють між собою за допомогою ради кластера і представників учасників кластера. Координація спільної діяльності учасників кластера дає змогу формувати в його рамках безліч ефективних ланцюгів створення вартості виробленої продукції.

Державні кошти необхідно використовувати, враховуючи показники збору шишки, і заохочувати більшою мірою ефективних виробників. Державні органи повинні провести інвентаризацію хмільників та присвоїти наскрізні номери плантацій, проаналізувати площі під різними сортами і чітко планувати майбутні посадки. Тоді й пивовари будуть знати, скільки якого хмелю вирощується в Україні, і зможуть безпосередньо налагоджувати прямі канали співпраці з хмелярами [3, с. 179-183].

Науковим центром, який забезпечує функціонування регіонального об'єднання, є інститут АПВ "Полісся" та Житомирський національний агроекологічний університет, підрозділи, які спеціалізуються на селекції сортів хмелю та на підготовці кадрів відповідного профілю. Науковий підрозділ буде здійснювати сертифікацію українських сортів відповідно до європейських та світових стандартів і впровадження новітніх технологій вирощування гіркого хмелю.

На нашу думку, регіональний кластер хмелярства дасть змогу регіональним пивзаводам скоротити терміни вирішення організаційно-економічних питань, пов'язаних з постачанням хмелю, які тривають два-чотири роки, а сільськогосподарським товаровиробникам зосередитися на вирощуванні тих сортів, які є більш конкурентоспроможними.

Вивчення ринку продукції хмелярства здійснюється за допомогою послідовної реалізації певних кроків:

1. Оцінка неконтрольованих факторів макросередовища, основними з яких є:

а) економічні фактори – структура регіонального господарства та його спеціалізація, рівень інфляції, податкова і фінансова політика, купівельна спроможність населення;

б) природні фактори – клімат, наявність сировинних ресурсів, екологія;

в) міжнародні тенденції, що визначають світовий ринок хмелярства, динаміку ринкових цін.

2. Оцінка конкурентних переваг виробництва хмелю в Поліському регіоні. Конкурентні переваги виявляються через собівартість і диференціацію продукції, гнучке виробництво. Конкурентною перевагою є інноваційна діяльність в агропромисловому виробництві.

3. Оцінка конкурентоспроможності на регіональному рівні. Визначають рівень внутрішньогалузевої конкуренції через проведення моніторингу дій можливих конкурентів.

4. Визначення впливу цінового фактора, який виступає найважливішим чинником у визначенні конкурентних переваг підприємств. Рівень цін впливає на залучення нових покупців, збільшення обсягів купівлі, стимулює повторні покупки [4, с. 120-130].

Мотивація можливих учасників кластерної структури зумовлена їх функціонуванням і рівнем розвитку, ресурсним потенціалом, привабливістю для капітальних вкладень, тривалою співпрацею на взаємовигідних засадах. Основним аспектом стратегії розвитку підприємств при збільшенні частки ринку і розширенні виробничої діяльності є обґрунтування потреби в інвестиціях.

Проводиться аналіз капіталу і наявності учасників кластера (визначення структури капіталу, знаходження потенційних резервів, джерел фінансування, наявності оборотного капіталу та його показники, ліквідність, інвестиційна привабливість та ін.). Оцінюються також кадровий склад (якість, працездатність, участь у роботі), виробничий клімат і форми оплати праці. Метою такого аналізу є забезпечення оптимального балансу

оновлення, збереження і розвиток кадрового складу підприємств відповідно до організації кластера. Оцінка технологічного потенціалу передбачає аналіз розвитку структури основних виробничих фондів і рівня їх зношеності, визначення частки витрат на утримання обладнання, оптимальності розподілу виробничих потужностей, особливостей технології виробництва, мобільності та гнучкості виробництва тощо.

Перспектива наступного розвитку кластера вимагає аналізу негативних наслідків взаємодії підприємств: різниця у цінній політиці окремих підприємств; зловживання підприємств-лідерів; відсутність необхідного рівня корпоративної діяльності учасників кластерної структури.

Другим кроком є розробка структури хмелярського кластера за такими етапами:

1. Виявлення потенційних учасників кластерної структури: підприємства, які створюють додану вартість у кластері (хмелярські господарства, переробні, підприємства з виробництва пива) з визначенням рівня їх взаємозалежності для створення кластера; про-фільні освітні і науково-дослідні заклади, які здійснюють підготовку кадрів; підприємства виробничої інфраструктури.

2. Принципи функціонування кластера: юридична незалежність, господарська і правова самостійність; наявність стратегічної цілі учасників; спільна система координації підприємств; єдина корпоративна культура (єдина система норм і цінностей, оцінки результатів, координація); інтеграційний взаємозв'язок.

3. Формування правил усередині кластера – розподіл і координація основних функцій, використання аутсорингу: договірна система взаємодії підприємств; узгодження у частині спільної діяльності.

4. Розробка положень, що визначають взаємозв'язок учасників кластера: на основі технологій; із використанням єдиної інфраструктури; із спільним матеріально-технічним забезпеченням; із спільною маркетинговою політикою. У даному випадку мова може йти про правила прийняття і виходу підприємства із кластера; подальше функціонування підприємства після виходу з кластера; нормативи для порушників кластерної етики.

5. Кадровий потенціал учасників: наявність кваліфікованих кадрів підприємств кластера та їх стабільність; розрахунок трудомісткості основних робіт; кадрова потреба і можливість поповнення кадрів.

Третім кроком є безпосереднє формування кластера за такими етапами:

1. Формування структури управління у вигляді координаційної ради (представники структуроутворювальних хмелярських і переробних підприємств, навчальних закладів, науково-дослідних установ, інфраструктурних підприємств) для взаємодії, розподілу відповідальності між учасниками. Координаційна рада контролює кластерну стратегію розвитку, напрями і координування всередині кластера, розподіляє завдання між радою і підприємствами-учасниками. Обов'язки ради полягають у сфері виробництва у формуванні довгострокової бізнес-моделі; у науковій та інвестиційній сфері – координації науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) та впровадженні інновацій; у фінансовій політиці – залученні інвестиційних ресурсів; у соціальній і кадровій політиці – підборі персоналу, зняття соціальної напруги, формуванні корпоративної культури кластера.

2. Організація виробничої структури – розподіл виробничих потужностей у структурі кластера, відкриття нових виробничих ліній. Відкриття нових виробництв можливе, зокрема, на основі функціонуючих підприємств усередині кластера. Визначається механізм спільної діяльності учасників кластера.

3. Визначення масштабів спільної діяльності учасників з виробництва однотипної продукції на основі мінімальних витрат.

4. Встановлення норм і правил взаємодії в кластері (час, терміни, обсяги поставок, кількість поставок, зміни цих параметрів). Передбачається єдність технологічних стандартів і виробничої структури, формування системи управління якістю.

5. Проведення аналізу сформованого кадрового складу в кластері: кадрове забезпечення (рівень підготовки кадрів та їх постійність; укомплектованість кадрами та можливість навчання працівників підприємств кластера); трудомісткість

основних виробничих операцій; рівень взаємодії між підприємствами та науково-освітніми закладами; прогноз потреби у кадрах і способи знаходження спеціалістів [5, с. 239].

Четвертий крок – оцінка економічної ефективності та стратегії розвитку кластера. Використовуються такі показники: виробнича діяльність учасників кластера; відсоток залучення нових підприємств та організацій; збільшення обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю; співвідношення малих та середніх підприємств; кадрове забезпечення; обсяг інвестицій; обсяг виробництва основних видів продукції.

Висновки. Розвиток хмелярського кластера дасть змогу сформувати великі партії продукції, провести первинну переробку хмелю та організувати збут на засадах високої ефективності, забезпечити впровадження комплексної механізації виробничих процесів та вирощування нових високоврожайних, конкурентоспроможних сортів хмелю, а також організацію розробки стратегічних програм розвитку галузі, цільових програм територіального розвитку, впровадження підприємствами та організаціями системи ефективного менеджменту на засадах логістики та контролінгу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Гладких О. Українське хмелярство: стан та перспективи / О. Гладких, І. Штанько // *Пропозиція*. – 2009. – № 2. – С. 58–68.
2. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України / В. Геєць, В. Юрчишин, О. Бородіна, І. Прокопа // *Економіка України*. – 2011. – № 12. – С. 4-14.
3. Дацій Н. В. Управління аграрним ресурсним потенціалом / Н. В. Дацій // *Вісник Сумського національного університету*. – 2002. – № 2 (13). – С. 179-183.
4. Гуторов А. О. Вертикально інтегровані структури у сільському господарстві: економічні засади формування і розвитку / А. О. Гуторов // *Економіка і прогнозування*. – 2011. – № 1. – С. 120-130.
5. Друкер П. *Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения* : пер. с англ. / П. Друкер. – М. : Экономика, 1991. – 239 с.

